

Ніколаєв Микола
Миколаїв, Україна
ORCID: 0000-0003-3994-1150

ДИФЕРЕНТИ ОЛЬВІЙСЬКИХ «БОРИСФЕНІВ»

THE DIFFERENTS OF OLBIAN 'BORYSTHENES'

Відновлення літочислення Ольвії (синхронізація епонімного каталогу *IPE* I² 201), зокрема, на відміну від традиційних ономастичних тлумачень, відкрило якісно нову перспективу виконання хронологічних та просопографічних (тобто, з набуттям історичного контексту) досліджень диферентів на багаточисленних ольвійських монетах – «борисфенах». Головні результати дослідження є такими¹⁷:

1. Диференти на «борисфенах» не мають епонімного характеру, однак, 50 – 60% з них, позначає осіб – монетних магістратів, які згідно з античною традицією в суміжні роки виконували епонімну посаду (це притаманне й іншим магістратурам, зокрема, агораномів). Аналогічний принцип використовувався і в скороченнях монет з Деметрою 360 – 330 рр. до н. е., що відкриває перспективу виконання відносно точних датувань диферентів.
2. Диференти, як і родові імена, підпорядковані стійкої в античному суспільстві традиції родового наслідування. Зазвичай, при застосуванні пов'язаними особами з наступних поколінь, диференти спрощувалися (наприклад, $\Sigma\Omega\text{KP} \rightarrow \Sigma\Omega\text{K} \rightarrow \Sigma\Omega$ або $\Theta\text{EO} \rightarrow \Theta\text{E}$ або $\text{BO}\Sigma\text{ΠOPI} \rightarrow \text{BO}\Sigma$). Припущення В. О. Анохіна, оприлюднене в 1984 р., про належність, що повторюються диферентів, однієї особі, яка неодноразово брала участь у карбуванні, та про тривалість випуску «борисфенів» не більше двох-трьох десятиліть (310 – 280 рр. до н. е.), суперечить античній традиції.
3. Емісія «борисфенів» розпочата Калініком Євксеновим з 330 р. до н. е., завершили її Нікрати орієнтовно в 219 р. до н. е. Група I датується з 330 до 319 рр. до н. е., II – з 307 до 301 рр. до н. е., III – у діапазоні 290 – 271 рр. до н. е., IV – VI – орієнтовно з 270⁺¹² до 234⁺¹² рр. до н. е. Орієнтовні датування VII–X груп – 232 – 219 рр. до н. е.
4. Патроніми великої групи епонімів 220–208 рр. до н. е. корелюють із диферентами другої половини випусків групи V, підтверджуючи, згідно із законом генеалогії, їхнє датування 250 – 240 рр. до н. е. (наприклад, батько епоніма 217 р. до н. е. Μῦς Βοσπορίχου залишив диферент ΒΟΣ 250 – 240 рр. до н. е. тощо). Диферент X групи вперше в Ольвії утримує альфу з ламаною поперечною гастою; за палеографією він датується не раніше останньої третини III ст. до н. е.

¹⁷У повному обсязі дослідження публікується в фаховому виданні «Український нумізматичний щорічник». № 4. 2020.

5. При вивченні скарбу 1978 р. В. О. Анохіним встановлений масовий характер зв'язку двох і більше диферентів спільними лицьовими штемпелями; звідси, дослідник припустив існування спеціальних колегій магістратів, які для I–VI групи налічували 6 осіб, а для останніх груп – 2. Ця гіпотеза є суперечливою: об'єми емісії останніх груп, які зросли майже в 6 разів, по відношенню до перших, супроводжувалися зменшенням кількості магістратів з 6 до 2, та, відповідно, зменшенням кількості спільних штемпелів, зокрема, з 3–4 до 2. Попри критичні зауваження П. О. Каришковського, схема В. О. Анохіна набула поширення. У світлі отриманих даних нами виконаний подальший критичний аналіз схеми В. О. Анохіна. Зокрема, встановлений зв'язок 50 – 60% магістратів з епонімним каталогом спростовує гіпотезу дослідника про однорічну емісію за участю шістьох магістратів для першої-шостої групи. Що стосується останніх груп, за умови різкого збільшення об'єму емісій, не виключена, як варіант, за гіпотезою В. О. Анохіна, участь двох магістратів, але на сучасному етапі дослідження така гіпотеза не може бути ані підтверджена, ані спростована. Ми є прибічниками традиційної організації монетної справи за участю однієї особи.

На наш погляд, застосування спільних штемпелів впродовж декількох років (не більше чотирьох) для перших шести груп пояснюється не однорічною емісією групи магістратів, а реалізацією відомої в античній монетній справі технології, яка передбачала використання декількох однотипних лицьових штемпелів, розташованих поряд на ковадлі. Поява такої технології є цілком зрозумілою, з огляду на тривалість та інтенсивність випуску «борисфенів». Нам невідомі принципи, якими керувалися монетарії у разі використання того чи іншого лицьового штемпелю, але, вірогідно, така технологія забезпечувала умовно рівномірний їхній знос; своїм наслідком вона мала появу монет із різними комбінаціями диферентів, пов'язаними спільними лицьовими штемпелями, впродовж декількох років.

6. В. О. Анохін вважав, що разом з останніми групами «борисфенів» в обігу знаходилися срібні монети «Деметра–дельфін» (280 – 270 рр. до н. е.). Відповідно, саме ці монети повинні знаходитися в скарбі 1978 р. Але наявність в ньому двох статерів останньої чверті IV ст. до н. е. свідчить про те, що, вірогідно, вони потрапили у скарб, який ми датуємо орієнтовно 220 рр. до н. е., як високоякісне срібло.
7. Ономастичним дослідженням притаманна багатоваріантність тлумачення диферентів без наявності історичного контексту. Але і просопографічне дослідження стикається як з неможливістю інтерпретації складних диферентів, так і з наявністю кількох варіантів тлумачення, але, на відміну від ономастики, ці варіанти мають історичний складник.

8. Просопографічне дослідження диферентів на «борисфенах» усіх груп виконано вперше; його треба сприймати як оцінне та наближене. З огляду на складність завдання, очевидно є необхідність подальших досліджень.
9. Як підсумок, пропонуємо читачеві сучасний варіант (з хронологією) широко відомої таблиці диферентів на «борисфенах», запропонованої П. О. Каришковським (Хронологія для груп III, IV–VI є орієнтовною).

Таблиця 1.

ХРОНОЛОГІЯ ОЛЬВІЙСЬКИХ «БОРИСФЕНІВ»						
Група I. 330–319 рр. до н. е.						
№ 1, 2 330 	№ 3 329 	№ 4 328 	№ 5 327 	№ 6 326 	№ 7, 8 325 	№ 9 324
б/н 323 	№ 10 322 	№ 11 321 	№ 12 320 	№ 13, 14 319 		
Група II. 307–301 рр. до н. е.						
№ 15 307 	№ 16 306 	№ 17 305 	№ 18 304 	№ 19 303 	№ 20 302 	№ 21 301
Група III. Не раніше 290 р. до н. е., не пізніше 271 р. до н. е.						
№ 22 	№ 23 	№ 24 	№ 25 	№ 26 	№ 27 	
Групи IV, V, VI. 270 ⁺¹² –234 ⁺¹² рр. до н. е.						
№ 28, 29 270 ⁺¹² 	№ 30 269 ⁺¹² 	№ 31, 32 268 ⁺¹² 	№ 33, 34 267 ⁺¹² 	№ 35 266 ⁺¹² 	№ 36 265 ⁺¹² 	№ 37 264 ⁺¹²
№ 38 263 ⁺¹² 	№ 39, 40, 41 262 ⁺¹² 	№ 42 261 ⁺¹² 	№ 43 260 ⁺¹² 	№ 44 259 ⁺¹² 	№ 45 258 ⁺¹² 	№ 46, 47 257 ⁺¹²
№ 48 256 ⁺¹² 	№ 49 255 ⁺¹² 	№ 50 254 ⁺¹² 	№ 51 253 ⁺¹² 	№ 52 252 ⁺¹² 	№ 53 251 ⁺¹² 	№ 54 250 ⁺¹²
№ 55, 56 249 ⁺¹² 	№ 57 248 ⁺¹² 	№ 58 247 ⁺¹² 	№ 59 246 ⁺¹² 	№ 60 245 ⁺¹² 	№ 61 244 ⁺¹² 	№ 62, 63, 64 243 ⁺¹²
№ 65 242 ⁺¹² 	№ 66 241 ⁺¹² 	№ 67 240 ⁺¹² 	№ 68 239 ⁺¹² 	№ 69 238 ⁺¹² 	№ 70-73 237 ⁺¹² 	№ 74 236 ⁺¹²
№ 75-77 235 ⁺¹² 	№ 78 234 ⁺¹² 					
Групи VII, VIII, XI, X. 232–219 рр. до н. е. (орієнтовні дати)						
№ 79 232 	№ 80–81 231 	№ 82–83 228 	№ б/н, 84–85 227 	№ 86, 87, 89 225 	№ 88 224 	б/н
№ 90 221 	№ 91–92 220 	№ 93 219 				